

Mit jelent a nosztratikus hipotézis a finn nyelv történetében?

A különböző nyelvcsaládok tagjainak történeti-összehasonlító vizsgálatában mindig is voltak olyan törekvések, amelyek megpróbálták a rokon nyelvek körét kitágítani, a különböző nyelvcsaládokat egymáshoz kapcsolni azért, hogy a távoli múltban fennállott genetikai rokonságukat bebizonyítsák.

A nyelvtudomány történetében voltak már kísérletek arra, hogy az indoeurópai nyelveket a sémiekkal, a finnugorokat az altajiakkal, az indoeurópaiakat a törökségiakkal és az urál-altajiakkal hozzák kapcsolatba.

Mostanában pedig megpróbálják a török nyelveket az uráliakkal, a törököket a mongollal, a finnugorokat a dravidával és az indoeurópaiakkal, az uráliakat a jukagirral összefüggésbe hozni.

Míg korábban a különböző nyelvcsaládokból többnyire csak egyes párokat kapcsoltak össze (pl. a sémit az indoeurópaival, a török nyelveket a finnugorral stb.), addig manapság arra törekcszenek, hogy rokon nyelvek sok tagból álló csoportjait állítsák egymás mellé.

SWADESH az ó- és újvilág nyelveit genetikai összefüggésbe hozta és arra a következtetésre jutott, hogy valamikor lennie kellett egy átfogó nyelvcsoporthoz, amelyet ő finn-denének nevez; a megjelölést az egymástól legtávolabb eső nyelvcsoporthoz tagjainak, az amerikai ne-dene (atapaszki) és az eurázsiai finnugor nyelvek nevéből alkotta.

A szovjet nyelvtudós, ILLIČ-SVITYČ rokon nyelvek nagy csoportját állapította meg, amelyet ő nosztratikusnak nevez. Ez a csoport az óvilág hat nyelvcsaládját foglalja magában — az indoeurópai, az altajit, az urálit, a dravidát, a kartvélt és a sémi-hámit.

Az új nyelvrokonságok utáni kutatás egészen természetes jelenség. A nyelvtudomány történetében az ilyen fáradozások néha eredménnyel is jártak. A szamojéd nyelveket egykor nem tartották a finnugor nyelvek rokonságába tartozónak. E. SETÄLÄ művének (Zur Frage nach der Verwandtschaft der finnisch—ugrischen und samojedischen Sprachen. JSFOu. 30/5) és más vizsgálatok óta ez a rokonság azonban bizonyítottan tekinthető. A finnugrisztika mai művelői bőven idéznek szamojéd anyagot is.

Ez annak bizonyítéka, hogy a különböző nyelvek közötti genetikai kapcsolat még a mai napig sem lett kellő módon földerítve. E tevékenység közben még annak a lehetősége is fönnáll, hogy új nyelvek kerülnek elő, amelyeket a nyelvek egy olyan csoportjához lehet kapcsolni, amelyeknek genetikai rokonságát viszonylag jól ismerjük.

Már szó volt arról, hogy a modern nyelvtudomány megkísérli a rokon nyelvek olyan csoportjait megtalálni, amelyek sok tagból állnak. Ez a tendencia nem a véletlen műve. Okai közül meg lehet említeni azt, hogy a nyelvek egy

nagyobb csoportjának visszavezetése egy közös alapnyelvre nagymértékben támogatja a történeti perspektíva kereteit. Így pl. ha az uráli ősnyelv már tíz-tizenötezer évvel ezelőtt is létezett, akkor a nosztratikus ősnyelv még távolabbi időkre tehető: kb. 30 000—40 000 év választja el tőlünk. Minél több rokon nyelvből áll egy nyelvcsalád, annál valószínűbb ezekben az archaizmusok megléte. Az ilyen régiségek vizsgálata sok esetben lényegesen bővíthetik és pontosíthatják ismereteinket a mai nyelvek történetéről.

Új hangtörvények fölfedezése és a nyelvtani szerkezet archaikus elemei lehetővé tennék számunkra, hogy világos képet alkothassunk a rokon nyelvek általános fejlődési vonaláról. A rokon nyelvek nagy csoportjainak megállapítása lényegesen pontosíthatatlan a nyelveknek a távoli ókorban elfoglalt földrajzi helyzetét.

Mint ismeretes, a finn nyelv korábban a finnugor nyelvcsaládba tartozott. A finnugor nyelvek összehasonlító vizsgálata lehetővé tette a finn nyelv történetének rekonstrukcióját. Miután a szamojéd és a finnugor nyelvek rokonsága be lett bizonyítva, a finnt az uráli nyelvekhez sorolták.

A finnugor és szamojéd nyelvek rokonságának megállapítása nem okozott forradalmat a finnugor nyelvtudományban. A finnugor alapnyelv magán- és mássalhangzórendszerének hipotetikus sémája lényegében ugyanaz maradt. Különleges nyelvtani formák sem bukkantak föl. A szamojéd nyelvek azonban sok új vonással gazdagodtak. A finnugristák gyakran jelentős nehézségekbe ütköztek a szamojéd és finnugor adatok összehasonlításában.

A nosztratikus elmélet szerint a finn a nosztratikus nyelvek közé tartozik. Ez azt jelenti, hogy nemcsak az uráli, hanem a török, mongol, kartvél, dravida és sémi-hámi nyelvekkel is rokonságban van.

Ebben az összefüggésben érdekes dolog lenne tisztázni, hogy a nosztratikus elmélet milyen mértékben gazdagítaná a finn nyelv történetét.

Illič-Svityč vitathatalan érdeme az, hogy az uráli, indoeurópai, török, mongol, mandzsu-tunguz, dravida, kartvél és sémi-hámi nyelvek valamennyi azonos vagy nagyjából azonos hangzású szavát összehasonlította. Természetesen ehhez fölhasználta elődei műveit is.

E fáradságos és nehéz munka eredménye lett a nosztratikus nyelvek kétkötetes szótára. Illič-Svityč ezt a könyvet a következőképpen nevezte: Опыт сравнения ностратических языков (Kísérlet a nosztratikus nyelvek összehasonlítására).

Köztudott, hogy a nyelvek genetikai rokonságának vizsgálatában a grammatikai formák genetikai rokonságának a megállapítása fontosabb, mint az azonos szógyökök kikövetkeztetése. Ezen a területen lehetségesek véletlen egybeesések, kölcsönzések stb.

Illič-Svityč nemcsak a szavakat, hanem a nyelvtani elemeket is összehasonlította szótárában.

A nosztratikus ősnyelv esetrendszerét érintő adatok meglehetősen gyérek.

A nosztratikus ősnyelvben létezett a névszók és névmások függő formájának külön jelölője, az *-n*. Az indoeurópai nyelvekben ez a jelölő a heteroklitikus névragozás formáiban van képviselve, vö. óind *yak-r-t* 'Leber', Gen. Sing. *yak-n-as* 'der Leber', orosz *ja* 'ich', Gen. Sing. *men-ja*, finn Part. *minua* 'mich', a *mi-* tőből, csuvas *ebé* 'ich', Gen. Sing. *man-än* 'meiner' stb.

A névragozás szétágazó formáinak kialakulása után az *-n*-es formák funkciói nagyon leszűkültek. Ez mint a birtokos eset alakja maradt fenn.

Az igaz, hogy a birtokos esetek végződése a nosztratikus nyelvekben hasonló, vö. finn *kala* 'Fisch', Gen. Sing. *kala-n* 'des Fisches', mong. *gar* 'Hand', Gen. Sing. *gar-un* 'der Hand', tamil *ūr* 'Dorf', Gen. Sing. *ūr-un* 'des Dorfes'. Mint Illië-Svityč írja, a török nyelvekben az elsődleges *-n* végződésnek a *-ki* melléknévvégződéssel való összeolvadása eredményeképpen később kialakult a *-iη*, *-yη* birtokos végződés.

A birtokos eset végződésének kialakulásáról szóló ilyen magyarázat bizonyos ellentmondásokat tartalmaz. A névmások függő tövei, amelyek az *-n* elemet tartalmazzák (pl. *bu* 'dieser', *bun-un* 'dieses' stb.), a török nyelvekben már akkor is léteztek, amikor a birtokos végződés még egyáltalán nem is volt jelen. A birtokos eset szerepét eredetileg az ún. Izafet-szerkezet töltötte be, vö. jak. *at baha* 'der Kopf des Pferdes'. A birtokos végződés a török nyelvekben minden bizonnyal az instruktív végződésének átértékelődése eredményeként jött létre. Az eszközhatározó végződésének birtokos végződésként való felhasználása következtében a török nyelvekben az eszközhatározó használata jelentősen csökkent. Ma az instruktívnek csak néhány maradványa őrződött meg egyes határozószókban, vö. a törökben *yaz-in* 'im Sommer', *kis-in* 'im Winter' stb.

A finnugor nyelvekben a birtokos eset végződése valószínűleg szintén az instruktív végződéséből keletkezett, vö. cseremiszi *jal-ân* 'des Dorfes' és *jolâ-n* 'zu Fuß'. Ha zürjén *-lôn* birtokosvégződésből az *l* jelet elhagyjuk, megkapjuk az *ôn* elemet, amely teljesen egybeesik az eszközhatározó *-ôn* végződésével, vö. zürj. *ôr-ôn* 'mit der Axt'.

Illië-Svityč véleménye szerint a nosztratikus ősnelvben megvolt a jelölt tárgy *-mA* rangja. A nosztratikus nyelvekben ezt a tárgyeset *-m* eleme képviseli, vö. óind *vřkam* 'den Wolf', lat. *lupum* 'u.a.' finn *kalan* (< *kalam*) 'den Fisch'. A mandzsu-tunguz nyelvekben a tárgyeset végződése *-ba*, *-bâ* formában szerepel, a *-ma*, *-mâ* (nazális mássalhangzó után előforduló) alakokkal együtt. E végződés nyomai a dravida nyelvekben is előfordulnak.

Ez a magyarázat azonban tartalmaz néhány ellentmondást. Az indoeurópai nyelvekben a tárgyeset valószínűleg egy latívuszi eset alapján keletkezett, vö. óind *gramam gaçhati* 'er geht ins Dorf', lat. *Roman ire* 'nach Rom gehen'. Az uráli nyelvekben a tárgyesetnek egyáltalán nincs ilyen jelentése. Ezen kívül a mandzsu-tunguz nyelvek tárgyesetének *-ba*, *-bâ* végződése nem hasonlítható össze az indoeurópai és uráli nyelvek hasonló esetének végződésével.

Illië-Svityč véleménye szerint a nosztratikus ősnelvben létezett egy lokatívuszi jelentésű *-da* partikula. Ezt eredetileg enklitikus helyzetben használták főleg olyan névmások és tövek mellett, amelyek a térben való tartózkodásra utalnak. Csak később vált ez a partikula esetvégződéssé. Ebből a lokatívuszi elemből származik az indoeurópai és uráli nyelvek *-ta* ablatívusz-végződése, vö. óind *ma-t* 'von mir', oszk *touta-d* 'aus der Gemeinde', a finn parativuszi forma, pl. *taloa* 'das Haus' (eredetileg *taloda* 'aus dem Hause'), valamint a dravida nyelvek (*-thi*, *-du*) és a régi török nyelvek (*-ta*) ablatívuszi végződése.

A különböző nosztratikus nyelvekben az ablatívuszi jelentés tekintetében meglevő nagy különbségek azonban kétséget támasztanak bennünk afelől, hogy minden nosztratikus nyelvben azonos lenne a *-ta* végződés. Az európai és uráli nyelvekben a *-ta* elemnek kifejezetten ablatívuszi jelentése van. A török nyelvekben ez az elem az ókorban lokatívuszi és ablatívuszi szerepű volt

egyszerre, vö. orkhon *taγ-da* 'auf dem Berg' és *kayan-ta* 'vom Imperator'; a mongol nyelvekben ennek az elemnek lokatívuszi és latívuszi jelentése volt, vö. bur. *bulanda* 'in der Ecke' és 'in die Ecke'. A sémi-hámi nyelvekben ez az elem latívuszi jelentésű. Az ablatívuszi szerep éppen úgy nem vezethető le a lokatívuszból, mint a latívuszi sem a lokatívuszból.

Ismert tény, hogy a balti finn nyelvekben a külső helyviszonyt kifejező esetekben jelen van az *l* elem, vö. finn *rannalla* (< *ranta-l-na*) 'auf dem Ufer', *talolla* (< *talo-l-na*) 'auf dem Haus' stb.

Ez az affixum a cseremiszen és a permi nyelvekben is előfordul, vö. cser. *čodra-l-an*, zürj. *vör-l-an* 'in der Richtung des Waldes'.

Illič-Svityč véleménye szerint protouráli szinten létezett egy lokatívuszi jelentésű *-l* szuffixum, amely helyet jelentő főneveket (nomina loci) képzett, vö. finn *ete-lä* 'Süden'. A sémi-hámi nyelvekben ez az elem *la*, *li* prepozícióként 'nach, zu' jelentésben van meg.

A nosztratikus ősnyelvben volt egy latívuszi jelentésű *-Ka* partikula. A nosztratikus nyelvekben ez az elem a latívuszi végződéséként van jelen, vö. finn nyelvjárásai *ala-k* 'nach unten', cser. *wel-ke* 'zur Seite', tamil *ūru-kku* 'ins Dorf', tat. *jaq-qa* 'zur Seite', evenki *anti-ki* 'nach rechts' stb.

Ez a partikula megvan a sémi-hámi nyelvekben is.

Bizonyos okok arra engednek következtetni, hogy a török nyelvek latívuszi *-qa* végződése két latívuszi végződésből, *-q*-ból és *-a*-ból áll, jöllehet az *-a* szuffixumnak a nosztratikus nyelvekben nincs megfelelője.

A többes szám fogalma nem volt idegen a nosztratikus ősnyelvtől. Meg kell azonban jegyezni, hogy a nosztratikus alapnyelvben inkább az ún. összefoglaló többesség (Sammelppluralitát) különleges szuffixumai léteztek. A nosztratikus nyelvek kutatói találtak néhány olyan partikulát, amelyeknek összefoglaló többes jelentésük van.

A nosztratikus *-K* elem az örményben *-k* többes jelként él tovább, vö. örmény *ban* 'Wort', *bank* 'Wörter'. A finnugor nyelvekben ezt a *K*-t az igék személyragjaiban találhatjuk meg, vö. finn *annamme* (< *annammek*) 'wir geben'. E partikula megfelelőit a kutatók a dravida nyelvekben is megtalálták, vö. gondi *kki-k* 'Hände', *tale-k* 'Köpfe'.

A nosztratikus *-la* szuffixum a török nyelvekben a többes szám *-lar* végződésében matadt meg, vö. török *at-lar* 'Pferde'.

A cseremiszenben megvan a *-la* szuffixum gyűjtőtöbbes jelentésben, vö. cser. *kož-la* 'Tannenwald'. Ez a morféma a dravida nyelvekben is megvan, vö. komami *kaji-l* 'Hände'.

A nosztratikus *-na* szuffixumnak a következő megfelelői vannak: arab *furs-an* (< *faris* 'Reiter') 'Reiter' ótörök *onl-an* (< *onul* 'Kind') 'Kinder'. E szuffixum maradványait a kutatók megtalálták a mordvin nyelv birtokos ragozásában, vö. erzä-mordvin *kedenze* 'seine Hände'.

A nosztratikus ősnyelvben a főnevek függő formájának is volt egy *-j* jele. Az indoeurópai nyelvekben ez a *j* az *-o* tövű névmások és főnevek többes számában található meg, vö. ógör. *tol* 'diese', gót *pai* 'u. a.', ógör. *λύκοι* 'Wölfe'. Illič-Svityč állítja, hogy ez a jel a finn nyelvben is megvan, vö. finn *talo-i-ssa* 'in den Häusern'.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a nosztratikus ősnyelv rekonstrukciója nem ad pontos képet azon szuffixumok gazdagságáról, amelyek az uráli nyelvben a gyűjtőtöbbest kifejezték. Legalább tíz ilyen jel létezett: *-a* (*-ja*), *-č*, *-i* (*-j*), *-k*, *-l*, *-m*, *-n*, *-r*, *-s*, *-t*. Minden egyes szuffixum eredetileg a dolgok egy

különleges osztályának gyűjtötöbbsét jelölte. Minden osztály valamilyen különleges jegyek alapján különbözött a másiktól. Az indoeurópai és sémi-hámi nyelvekben hasonlóan hangzó szuffixumok nem rendelkeznek ilyen tulajdonságokkal.

A nosztratikus nyelvekben található néhány azonos hangzású igei és névszói képzőmorféma; pl.

a *-ja* kicsinyítő képző, vö. ógör. *παῖδων* 'Kindlein' (< *παῖδ* 'Kind'), tat. *ata-j* 'Wäterchen' (< *ata* 'Vater'), mingr. *baba-ja* u. a. (< *baba* u. a.), finn nyelvjárási *emo-i* 'Mütterchen' — a kicsinyítő képző *ka*, vö. grúz *nani-ko* 'Wäterchen' (< *mama* 'Vater'), finn *vas-ikka* 'Kälbehen' (< *vasa* 'Kalb'), óind *asva-kka* 'Pferdchen' (< *asva* 'Pferd'), orosz *myška* 'Mäuschen' (< *myš* 'Maus') — a *-ma* deverbális képző, vö. finn *juoma* 'Getränk', török (?) *yazma* 'Schreiben' — a nominatív igék *-l* képzője, vö. erzä-mordvin *ekše-la* 'sich baden' (< *ekše* 'kühl'), tat. *baš-la* 'beginnen' (*baš* 'Kopf'), evenki *mū-la* 'Wasser tragen' (< *mū* 'Wasser') — a gyakorító (frekventatív) *-či* képző, vö. finn *ruoskitse-* 'peitschen, schlagen', erzä-mordvin *morsšems* 'halblaut vor sich singen'.

Az uráli nyelvek gyakorító (frekventatív) képzőinek gazdagságáról sem mond túl sokat a nosztratikusan ősnyelv rekonstrukciója. Az uráli nyelvek kb. tíz ilyen szuffixummal rendelkeznek. Ezek genetikusan szoros összefüggésben voltak a gyűjtötöbbs szuffixumaival.

A nosztratikusan ősnyelv igeidőrendszerét érintő adatok nagyon gyérek. Az ősnyelv szintjéig csak a preteritum *-t*-jét lehet visszavezetni, vö. török *getti* 'er ist fortgegangen', német *er machte*, grúz *muša-obdi* 'er arbeitete' stb.

A múlt idő *-j* jele, amely a finnugor nyelvekre különösen jellemző, a nosztratikusan ősnyelvben partikula formájában szerepelt. Ennek prepozitív vagy sztpozitív helyzete egyaránt lehetett, vö. ógör. *ἐφερε* 'er trug', finn *tuli* 'er ist gekommen'.

Am az összehasonlítás nagyon valószínűtlen. Az ógörögben az *ε* augenentum egy határozószókból fejlődött ki. Az *i* preteritumjel eredetét a finnugor nyelvekben homály fedi. Ezenkívül ezen időforma párhuzamos megfelelői hiányoznak a török, mongol és dravida nyelvekből.

Az uráliiban szintén létezett a preteritum, melynek *š* volt a jele. Ennek az igeidőnek azonban nincs nyoma a nosztratikusan nyelvekben, jóllehet ez még korábban keletkezett, mint az uráli *-j-s* preteritum.

Illiő-Svityč szerint a nosztratikusan ősnyelvben megvolt az óhajtó mód (optatívusz), melynek *-je* volt a jele. Az indoeurópai nyelvekben ez a jel a tematikus tövekben *i*-vé, az atematikus tövekben pedig *-ie*-vé alakult, vö. ógör. *φεροι* 'möge er tragen'. Illiő-Svityč az indoeurópai optatívuszt összekapcsolja a török és mongol nyelvek hasonló módjával. A török nyelvekben ennek a jele *-aj*, *-yaj*, a mongolokéban pedig *-ja*, *-je*.

A mód kategóriája a különböző nyelvekben viszonylag későn alakult ki. Az indoeurópai nyelvekben a konjunktívusz az aorisztosz erős hatására jött létre. Az uráli nyelvben a feltételes-óhajtó mód jele egy gyakorító-frekventatív szuffixum jelentésének átértelmezéséből keletkezett. Az optatívuszi *-aj* jel a török nyelvekben azonos az *-aj* kicsinyítő képzővel. A török nyelvekben a modalitás végeredményben az eredeti kicsinyítő jelentés átértelmezéséből jött létre. Nehezen lehet elfogadni azt a feltételezést, hogy a nosztratikusan időben, amely negyvenezer évvel ezelőttre tehető, létezett az optatívusz.

Az összehasonlító szótárakban idézni szoktak néhány hasonló hangzású névmási tövet is, amelyekre már az Illiő-Svityč előtt járók is fölfigyeltek.

Érthető, hogy nagyon gyérek és hiányosak azok az adatok, amelyek a nosztratikus ősnyelv grammatikai szerkezetének sajátosságaira vonatkoznak. Az összehasonlítások gyakran kevésbé meggyőzőek. Éppen ezért lehetetlen ezeknek az alapján olyan értékelhető ismeretekhez jutni, amelyek kielégítő módon megvilágítanák a finn nyelv legkorábbi állapotát.

Nézzük most meg azt, hogy a nosztratikus ősnyelv rekonstrukciója milyen újdonsággal szolgál a finn vokalizmus és konzonzantizmus történetéhez.

A nosztratikus ősnyelv magánhangzói a finnben nagyjából változatlanok maradnak. A nosztr. *a* hasonló a finn *a*-hoz, vö. nosztr. *Haja* 'treiben'; finn *aja*- u. a., nosztr. *kala* 'Fisch', finn *kala* u. a.; nosztr. *marja* 'Beere', finn *marja* ua. A nosztr. *e* hasonló a finn *e*-hez, vö. nosztr. *kerjä*- 'schreien', finn *kerjätä* 'etw. betteln'; nosztr. *ēla*- 'leben', finn *elä*- ua.; nosztr. *pelni* 'fürchten', finn *pelä-tä* ua. A nosztr. *ä* hasonló a finn *ä*-hez, vö. nosztr. *gäpi* 'Hand', finn *käte*-, *käsi* ua.; nosztr. *kär*- 'steif verbinden', finn *kääri*- 'wickeln'. A nosztr. *o* azonos a finn *o*-val, vö. nosztr. *koki*- 'auf den Spuren folgen', finn *koke*- 'versuchen'; nosztr. *Honca* 'Ende, Rand', finn *otsa* 'Stirn'. A nosztr. *u* azonos a finn *u*-val, vö. nosztr. *duli* 'Feuer', finn *tule*-, *tuli* ua.; nosztr. *burā* 'Schneesturm', finn *purkku* ua. A nosztr. *ü* hasonló a finn *ü*-höz, vö. nosztr. *kūta*- 'verbinden', finn *kytke*- 'fesseln, koppeln'; nosztr. *kūla*- 'frieren, Kälte', finn *kylmä* 'kalt'. A nosztr. *i* azonos a finn *i*-vel, vö. nosztr. *kiivi* 'Stein', finn *kivi* ua.; nosztr. *kir* 'Reif', finn *kirte*, *kirsi* ua.

Van néhány egyedi eset, amelyben a nosztratikus és a finn magánhangzók nem esnek egybe, így pl. nosztr. *a* > finn *o*, nosztr. *i*. > finn *a*, nosztr. *e* > finn *a* stb. Az ilyen inkongruenciák oka azonban tisztázatlan, de ez nem cáfolja meg azt a tényt, hogy a nosztratikus magánhangzók jól megőrződtek a finnben.

Ebben az esetben a nyelvtörténet legnagyobb csodájával van dolgunk. A nosztratikus ősnyelv mintegy negyvenezer évvel ezelőtt létezett. A nosztratikus ősnyelv vokalizmusa e hosszú idő folyamán számottevő változások nélkül maradt meg a finnben.

A nosztratikus ősnyelv Illič-Svityč által rekonstruált mássalhangzó-rendszere abban különbözik a finnétől, hogy az előbbiben voltak abruptív és laringális mássalhangzók is. A finnben ezek közül nem mind maradt fenn, vö. nosztr. *kaiwa*- 'graben' abruptív *K*-val és finn *kaiva*;; nosztr. *ēla*- 'leben' laringális kezdőhanggal és finn *elä*-; nosztr. *Haja*- 'treiben' és finn *aja*-.

Feltehető, hogy a nosztratikus szóeleji zöngés mássalhangzók az uráli ősnyelvben zöngétlenné váltak, vö. nosztr. *duli* 'Feuer', finn *tuli*; nosztr. *bara* 'groß', finn *paras* 'der beste'. Mind az uráli, mind a nosztratikus ősnyelvben feltételeznek a kutatók egy különleges *l* hangot. Ez az *l* a finnben *t*-vé változott, vö. nosztr. *lamHa* 'Faulbaum', finn *tuomi*; nosztr. *majla* 'süßer Baumsaft', finn *maido* 'Milch'. A nosztratikus affrikáták eltűntek a finn nyelvből.

A laringális hangok megléte a nosztratikus ősnyelvben kétségtelennek tűnik.

Illič-Svityč feltételezi a laringális hang meglétét minden olyan esetben, amikor a magánhangzók hosszúságát próbálja tisztázni, pl. a finn *otsa* 'Stirn' megfelel az ótörök *üç* 'Ende, Spitze' szónak, melyben hosszú az *ü*. Ezt a hosszúságot Illič-Svityč a nosztratikus alapalakra föltételezett szókezdő laringális hanggal magyarázza, pl. *Honca* 'Ende, Spitze'.

Az ősnyelvre jellemző magán- és mássalhangzó-rendszer rekonstruálásának a helyessége sok esetben azoknak az etimológiáknak a helyességétől függ,

amelyek Illič Svityč szótárában szerepelnek. Ebből a szótárból hetvenhárom olyan etimológiát vizsgáltunk meg, amelyben a szerző finn szavakat vet össze indoeurópai, uráli, mongol, török, sémi-hámi, dravida és kartvél szavakkal.

Ezeket az etimológiákat három csoportba lehet osztani: 1. hibás etimológiák, 2. túl hipotetikus etimológiák, 3. rejtélyes etimológiák.

A hibások közé tartoznak azok az etimológiák, amelyeknek alapjául hangutánzó—hangulatfestő szavak szolgáltak. A nosztratikus nyelvek szótára számos ilyen etimológiát tartalmaz. Néhány példa: finn *pora* 'Bohrer', lat. *forare* 'bohren', ónémet *boron*, nosztr. *bura-* 'bohren'; finn *sorottaa* 'tröpfeln', tamil *čor-* ua., mongol nyelvjárási *čur* 'fließen, strömen', magyar *csorog* 'fließen', nosztr. *čur-* 'tröpfeln'; finn *kurke-*, *kurki* 'Kranich', arab *kurkij* ua. ófélnémet *Kranuh* ua., malajalam *kurijan* ua., nosztr. *kar/kur* ua.; finn *ime-saugen*, ótörök *-ām-* ua., mongol irodalmi *em-kü-* ua., nosztr. *Hemi-* 'saugen, schlucken'.

Mint tudjuk, a hangutánzó szavakkal nem lehet a nyelvek genetikus rokonságát bebizonyítani, ugyanis ezen szavak egybeesése nem rokon nyelvekben is megtörténhet, vö. a finn *sopottaa*, orosz *šeptal* 'flüstern', román *șopti-*; ógörög *βάρραχος* 'Frosch', erzä-mordvin *vatrakš*; ógörög *κόραξ* 'Rabe', csere-misz *korak* 'Krähe', csuvas *šor-* 'rieseln', zürjén *šor* 'Bach'; finn *puuskua* 'blasen', ógörög *φωδάω*, svéd *blaska* 'plätschern', orosz *pleskatsja*.

Van néhány olyan eset, amelyben a szavak hibásan lettek összehasonlítva, vö. a finn *taka* 'hinter' (összetételekben), *takana* 'hinter' a török *jaq-sich* 'näher' igével van egybevetve, a finn *tuli* 'Feuer' szót a török *jyly* és a mongol *dulan* 'warm' szóval veszi azonosnak a szótár. Ennek alapján következtették ki a *duli* nosztratikus alapalakot. A nosztratikus *d-*nek *j-*vé alakulása a török nyelvekben azonban kevésbé valószínű.

A finn *herä-* 'sich erwecken' igét a török *sez-* 'fühlen', lat. *servare* 'retten', mongol *sere-* 'zweifeln' és sémi-hámi *shr-* 'wachen' igékkel rokonítják. A finn *herä-* egybevetése a török *sez-*zel Ramstedtnek azon a hipotézisén alapul, amely szerint az altaji ősnelvben létezett egy palatális *ř*, ami a török nyelvekben *z* lett. Az *ř* megléte az ősaltajiban azonban nagyon kétséges. A veláris magánhangzós szavakban a palatális *ř* nem szerepelhetett. Ennek alapján a török *qyz* 'Mädchen' nem származhatott a *qyř* szóból. A finn *teke-* 'machen' szót Illič-Svityč az indoeurópai *dhe-* 'legen' igével veti egybe. Ezeket a nosztratikus *da²*-alpalakra vezeti vissza. A finn *vuo* 'Strom' azonban nem felel meg a nosztratikus ősnelv laryngális *ʷ* hangjának. A finn *vuo* 'Strom' a szótár szerint az északi vogul *au*, az osztják *ox*, *oy* és a tunguz (*ū*)*a* 'Welle' sorába tartozik. Ezeknek *Huwa* a kikövetkeztetett nosztratikus alapalakja. Ez azonban rosszul van rekonstruálva, mert az osztják *ob* 'Strom' a *γ*-nak ebben a szóban való meglétét mutatja.

Túl hipotetikus etimológiák is találhatók az Illič-Svityč által javasoltak között. Ilyen pl. ógörög *φύω* 'wachsen' ~ óind *bhū* 'sein' ~ litván *būti* 'sein' ~ finn *puu* 'Baum'. Az uráli nyelvekből azonban hiányoznak olyan utalások, amelyek szerint a *puu* hangsornak 'wachsen' jelentése is lenne. A finn *elä-* 'leben' szót Illič-Svityč a tamil *il* 'Haus' és ótörök *äl* 'Volk' szóval rokonítja, ez azonban nagyon kétséges. A finn *kylmä* 'kalt' összefüggése a gót *kalds* 'kalt' és tamil *kulir* 'Kälte' szavakkal is kétségbe vonható. A finn *käsi* (a tő: *käte-*) az ógörög *χεῖρ* 'Hand' (< *ghes-r*) párjaként szerepel. A *t*-nek *i* előtti *s*-szé válása azonban tipikusan balti-finn jelenség, amelynek összekapcsolása az indoeurópai nyelvekben mutatkozó heteroklitikus ragozással aligha lehetséges.

A finn *kara* 'Spindel egybevetése a burját *gar-* 'ausgehen' igével szintén kétséges.

Rejtélyes etimológiák. Van egy egész sor olyan szó, amely a finnben és a többi nosztratikus nyelvben valóban azonosan hangzik. I yenek pl. finn *nimi* 'Name' óind *nama*, lat. *nomen*, ógörög *ὄνομα*, német *Name*; finn *kylä* 'Dorf', csuvas *kil* 'Haus', tamil *kuli* 'Familie'; finn *koj* 'Motte', hegyi altaji *kuja* 'Motte'; finn *kyty* 'Schwager' ótörök *küdäğü* 'Schwiegersohn'; finn *kuori* 'Rinde', latin *corium* 'Leder', orosz *kora* 'Rinde'; finn *murtaa* 'brechen', óind *mardati* 'zerreißt', tamil *muri* 'Bruchstück' stb.

Nehéz eldönteni, hogy ezek a hasonló hangzású szavak valóban a nosztratikus nyelvek rokonságát bizonyítják-e vagy csak véletlen egybeesések.

Ezenkívül is akad néhány gyenge pont a nosztratikus hipotézisben.

Először is nagyon kétséges a sémi nyelveknek a nosztratikus nyelvcsaládba való tartozása. Teljesen fölfoghatatlan az, hogy miként lesz a nosztratikus ősnyelv magánhangzóból és mássalhangzóból álló szógyöke a sémiben két-három mássalhangzós gyökké; vö. nosztr. *buŕa* 'sieden', finn *porise-*, *porista* 'brodein', sémi-hámi *br*; nosztr. *ɖaka* 'nahe', finn. *taka* 'hinter', kusita *ɖk* 'nahe'. Hasonló változásokra nincs példa a nyelvtörténetben.

A finn szavak összehasonlítása a sémi nyelvek szavaival nem ad semmi hasznosíthatót a finn nyelv történetéhez; vö. finn *taka* 'hinter', sémi-hámi *ɖk* 'nahe', finn *kivi* 'Stein', a csádi nyelvben *kw*, finn *lipa* 'schlüpfrig', sémi-hámi *lp* stb.

A sémi szógyökök hangállománya nagyon korlátozott. Egy és ugyanazon mássalhangzó-kapcsolat több jelentéssel rendelkezhet, vö. *qr* 'rufen' és 'Eis', *mn* 'denken' és 'Mensch'. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a finn nyelv történetének szempontjából a finn szavak összevetése a sémiekkal semmi haszonnal sem jár.

A finn nyelvnek a kartvéli nyelvekkel, különösen a grúzzal való genetikus rokonsága is fölöttébb kétséges, v~. finn *teke-* 'machen', grúz *d(w)* finn *elä-* 'leben', ógrúz *er* 'Volk'; finn *kyty* 'Schwager', grúz *kwisal*; finn *sorotaa* 'tröpfeln', ógrúz *cwar-*; finn *kivi* 'Stein', grúz *kwa*.

Azokban a hasonló hangzású szógyökökben, amelyek a különböző nosztratikus nyelveket egymással összekötik, gyakran előfordulnak olyan hangkapcsolatok, amelyeknek szerkezete a következő: *C + V +* egy hang az *m*, *n*, *r*, *l* mássalhangzók közül. Ilyen hangkapcsolat azonban a világ sok nyelvének szavaiban előfordul. Így nagyon könnyen előfordulhatnak véletlen hangsorbeli egybeesések is.

A nosztratikus ősnyelv magánhangzó-rendszerének rekonstruálásában Illič-Svityč az uráli nyelvekhez igazodik, a mássalhangzó-rendszerében viszont a sémi-hámi és a kartvéli nyelveket tartja szem előtt. Ennek során azonban még mindig számos tisztázatlan pont marad az indoeurópai vokalizmusban és konzonzantizmusban.

A nosztratikus nyelvek szótára sok megoldatlan problémát tartalmaz. Ilyen például az, hogy miért felel meg a török nyelvek veláris *q*-ja szabályosan a sémi veláris *q*-nak, amikor a török nyelvekben a veláris *q* meglétét a magánhangzó-harmónia határozza meg. Miért hiányzott eredetileg a magánhangzó-harmónia a török és uráli nyelvekből? Az is tisztázatlan, hogy melyik nyelvtípushoz tartozott a nosztratikus ősnyelv. És még számos további kérdés marad homályban.

A nosztratikus hipotézist tehát nem lehet hasznosítani a finn nyelv legkorábbi történetének tanulmányozásában.

B. A. SEREBRENNIKOV

Что может дать ностратическая гипотеза для изучения истории финского языка?

Б. А. Серебренников

В истории языкознания всегда наблюдались попытки сближения установленных семей родственных языков. Индоевропейские языки сближались с семитскими и финно-угорскими, финно-угорские с тюркскими, монгольскими и тунгусо-маньчжурскими, тюркские с монгольскими и т. д.

В современном языкознании эти попытки не только не уменьшились, но заметно увеличились. Наблюдается стремление создать новые семьи родственных языков, включающие очень большое количество членов, например, де-не-финские языки, включающие большое количество языков Старого и Нового света. В. Г. Иллич-Свитыч в своем двухтомном словаре «Опыт сравнения ностратических языков» попытался свести в одну семью шесть семей родственных языков — индоевропейскую, финно-угорскую, тюркскую, монгольскую, тунгусо-маньчжурскую, семито-хамитскую и картвельскую. Сближение этих языков не только в области корнеслова, но также и в области грамматических форм производилось Илличем-Свитычем на основе установленных или фонетических соответствий. С внешней стороны это сравнение представляется вполне правдоподобными. Установление новой семьи родственных языков означало подлинное открытие в области языкознания. Однако при детальном изучении материалов, представленных Илличем-Свитычем, обнаруживаются большие недостатки ностратической гипотезы. Многие сопоставления в области морфологии крайне натянуты и слишком гипотетичны. Но самое удивительное обнаруживается при анализе ностратических корреспондентных звуков ностратического праязыка в финском языке.

Оказывается, что вокализм ностратического праязыка в финском языке на протяжении десятков тысяч лет не подвергся никаким существенным изменениям. Обнаруживаются недостатки и в самой методике сопоставления (сопоставление звукоподражательных слов, некритическое повторение некоторых ошибок алтаистов и т. п.). Мало вероятно также родство финского с картвельскими и семито-хамитскими языками.

В общем и целом ностратическая теория не дает представления об архаическом состоянии ностратических языков и не может быть рационально использована для изучения истории финского языка.

